

Argisbrekka: Nye spor efter sæterdrift på Færøerne

Af Ditlev L. Dall Mahler

1. Indledning

Udbygningen af vandkraftenergien på Færøerne har som i Norge givet mulighed for arkæologiske undersøgelser i udmarksområder eller nuværende marginalområder, som ellers lå relativt urørte og dermed beskyttede. Sidst drejer det sig om opførelsen af vandkraftværket med udgangspunkt i det naturlige ferskvandsbassin, Eiðisvatn, (fig. 1).

På grund af de planlagte anlægsarbejder rekognoscerede Føroya Fornminnissavn i 1982 området omkring Eiðisvatn og fandt spor efter menneskelig aktivitet på den østre bred, som med sandsynlighed kunne tilskrives oldtiden (vikingetid eller tidlig middelalder) (1). Sporene, der blandt andet bestod af et par store, geologisk set uforklarlige højninger, lå nedenfor skrånningen Argisbrekka, og stednavnet var en medvirkende årsag til Fornminnissavns interesse for området. Der er ikke tidligere gjort fund i området, der kunne pege på bebyggelse. I 1901 blev der dog fundet en middelalderlig sværdknap ikke langt fra det nordvestlige hjørne af Eiðisvatn. Sværdknappen, der er af bronze, fandtes ved tørveskæring.

2. Landskabet omkring Eiðisvatn

Vandspejlet i Eiðisvatn ligger på kote 129-130, og Eiðisvatn er et 1 × 0,5 km stort nordvest-sydøst orienteret bassin – det trediestørste på Færøerne – med gode fiskemuligheder for fjeldørred. Nord og syd for Eiðis-

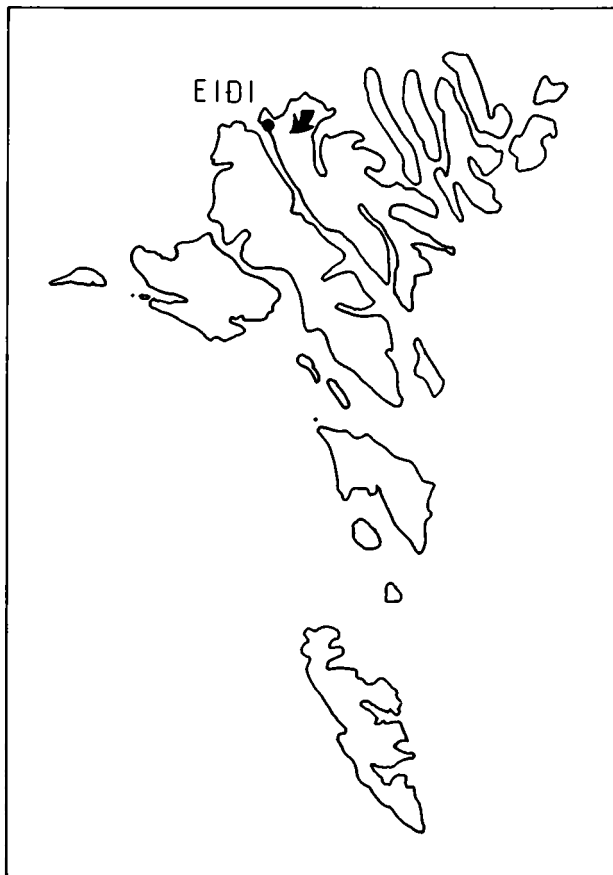

Fig. 1. Færøerne. Pilen angiver beliggenheden af udgravningerne ved Argisbrekka.

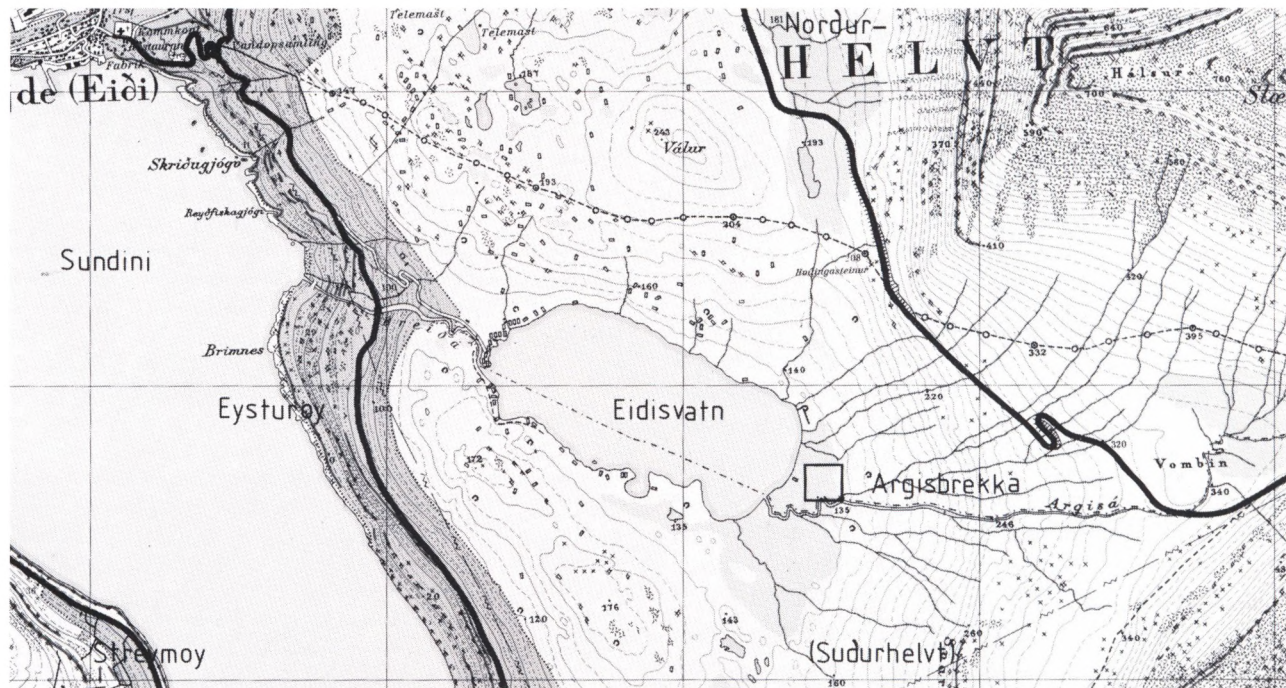

Fig. 2. Placeringen af det i fig. 5 viste centrale arbejdsområde. Næsset nærmest udgravningerne på sydbredden af Eiðisvatn kaldes Birgisnes. Udsnit af målebordsblad M 6 Ejde.

vatn hæver terrænet sig let skrånende i terrasser op til henholdsvis 243 og 176 m.o.h., og afløbet i vest i Breiða genneløber først et jævnt fald, dernæst en serie mere bratte for 600 m vest for Eiðisvatn at løbe ud i det nordligste afsnit af Sundini (fig. 2). Det smalle sund skiller Eysturoy, hvor Eiðisvatn ligger, fra Streymoy. Kort før Breiðás udløb ligger resterne af en skvatmølle, der helt op til sidste krigs afslutning blev brugt af befolkningen i Eiði. Rettighederne til græsning, tørveskæring og fiskeri omkring og i Eiðisvatn hører under Eiði bygd, og disse rettigheder har formentlig meget gamle rødder. Spor efter de forskellige udnyttelsesmå-

der af landskabet findes i rigt mål ved Eiðisvatn med nærmeste omgivende udmark, idet landskaberne er præget af recente og sammenfaldne fårefolde, fåreskjul og i hundredevis af nedbrudte tørveskjul. Ved vestbredden ligger tillige ruinerne af arbejdshuse til opbevaring af redskaber, og flere steder ved bredden ses rester af nauster, hvor bådene til blandt andet tørvetransporten har været trukket op, når de ikke var i brug. Ved bredden ligger tillige talrige fiskepladser og skydeskjul (2).

Vegetationen omkring Eiðisvatn er i dag i det store hele præget af dværgbusheder med lyng og revling

som fremtrædende elementer sammen med græsser og græsagtige planter (3). Ved østbredden (fig. 3) derimod brydes vegetationsbilledet dels af flade, græsrigge engarealer og mere fugtige sumpområder, dels syd herfor af vidtstrakte tørveskær, der nu fremstår som småsøer (tjørne) med sumpvegetation afbrudt af højereliggende balke med græsser og græsagtige planter. Det græsrigge, engagtige område ved østbredden er dannet af sand og grus afvekslende i tykke lag og afsat af den å, der mænder sig ned fra Argisbrekkas fod til Eiðisvatn. Sand og gruslagene, der nu fremstår vegetationsdækkede, afveksler med tørveopfyldte sænkninger med sumpprægede planter. Det er på dette areal nord for Argisá og på og ved Argisbrekka de arkæologiske undersøgelser er blevet koncentreret, og hvor de egentlige større udgravninger er blevet foretaget i 1985 og 86.

Argisá er det vandrigeste tilløb til Eiðisvatn, og Argisá afvander da også den sydvestlige side af Slættaratindur, der med sine 882 m er Færøernes højeste fjeld. Det sydfor liggende fjeld Vaðhorn's nordvestside afvandes ligeledes af Argisá, som har sit udspring på det flade område mellem de to fjelde ca. 400 m.o.h. Argisá er idag udmærket grænse mellem Norður- og Suðurhelvt; en grænse, der må være senere end den vikingetidige/tidlige middelalderlige bebyggelse (4).

3. Udgravningsforløb og metodik

Der er indtil videre foretaget udgravninger i fire og seks måneder i henholdsvis 1985 og 86 og udgravningerne fortsætter i 87, hvor vi skal afslutte på grund af vandkraftværkets terminer (5).

Udgangspunktet for 1985-undersøgelserne var i første række de to øst-vest-orienterede højninger i den flade eng. Højningerne kaldes anlægsområde I og II, og hævede sig 1,5 og 0,5 m over det omgivende terræn. Desuden var der ved 82-rekognosceringerne fundet

Fig. 3. Argisbrekka og engen set fra sydvest. I baggrunden Slættaratindur.

yderligere fem steder, som undersøgtes med prøvegravninger, for at vurdere eventuel art, omfang og datering. Ret hurtigt viste det sig, at højningerne dækkede over kulturaktiviteter fra vikingetid eller tidlig middelalder (6). Siden er der foretaget større og mindre undersøgelser 35 andre steder hovedsagelig ved Argisbrekka men også andre steder i det omgivende terræn. Ialt er der med 1986 afdækket godt 2000 m², hvoraf de 1400 er blevet gravet i hånden.

Det viste sig snart, at der var spor efter menneskelig aktivitet, som ikke kunne ses med det blotte øje på den nuværende overflade, enten fordi huskonstruktionernes tørvemure og andre aktivitetsspor nu er helt dækkede og udjævnede af vegetationen, eller fordi de er overlejrede af senere anlæg f.eks. tørveskjul. Rekognosceringsmetoderne blev derfor udbygget til ikke »bare« at gå efter spor i overfladen, idet der dels med 10 × 10 meters mellemrum udlagdes systematiske 1 × 1,5 m felter i et bælte ned over Argisbrekkas fod og den foranliggende eng uanset manglende indicier på overfla-

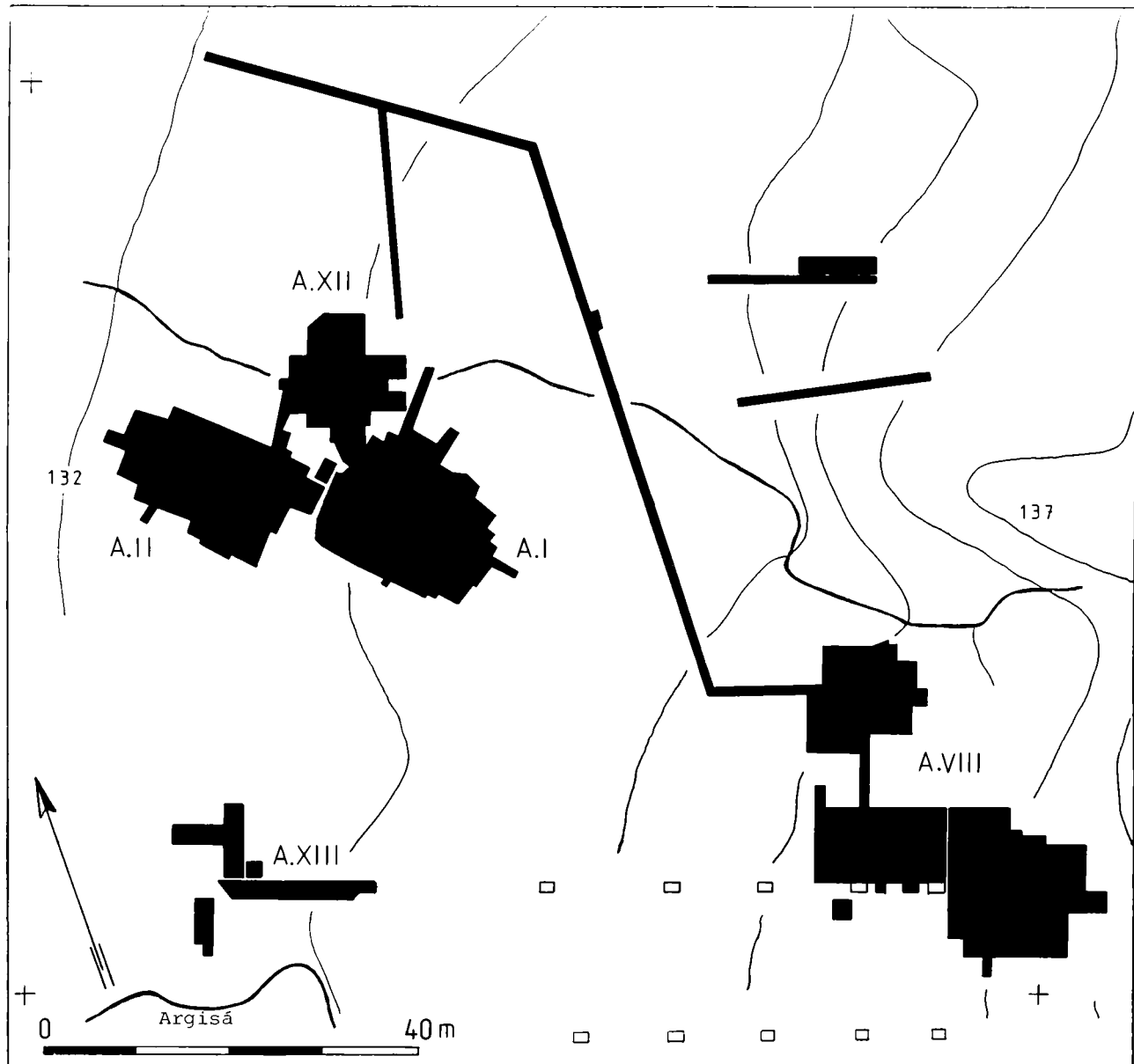

Fig. 4. Det engagtige område mellem Eiðisvatn og Argisbrekka set fra nordøst før udgravningernes start i 1985. Bagerst i billedet Streymoy. Pilene angiver højningen anlægsområde I.

den. Herved fandtes et anlægsområde XIII (7), der tolkes som rester af et dyrkningsområde. Dels forsøgte jeg at inddrage luftfotografering med blandt andet infrarød film (8), der pegede på nye eller snarere bekræftede en mistanke om oldtidsminder i terrænet. I 1986 forsøgtes afsøgning med spot-tests til afsløring af afvigende (stort) fosfatindhold, uden at denne metode sy-

nes at kunne afsløre oldtidsminder ved Argisbrekka i det 300 × 600 m store primære arbejdsområde. Desuden blev der i 1986 trukket kombinerede afvandings-

Fig. 5. Oversigt over det primære udgravningsområde vest for Argisbrekka fra niveau 132 til 137 m.o.h. De åbne felter er prøvefelter fra 1985. SDM del. 1986.

og søgegrøfter dels i engen ved Argisbrekka, hvorved der sporede yderligere en hustomt. Dels godt 200 m søgegrøft på et næs – Birgisnes – på sydsiden af Eiðisvatn for at undersøge, om der eventuelt kunne være folde eller lignende anlæg dér.

Den vigtigste problemstilling i disse rekognosceringer og undersøgelser bunder i ønsket om at indfange anlæggene omkring bebyggelsen i form af folde, malkepladser eller små udhuse. Disse anlæg er vigtige for en funktionsanalyse af bebyggelsen. Vi har delvist fået dette perspektiv indfriet, idet vi har afsløret tilstedeværelsen af små uanseelige og skjulte huse og et dyrkningsområde, men vi mangler stadig folde og lignende anlæg. Vi har heller ingen sikkerhed for, at der ikke ligger flere konstruktioner i engen, da det er umuligt at foretage en fuldstændig muldafrømning af området (fig. 4).

4. Bebyggelsessporene

Indtil videre er der helt eller delvist udgravet rester af mindst 16 bygninger, hvoraf de 15 daterer sig til vikingetid/tidlig middelalder, og et er uden datering. Den udaterede bygningsrest, anlægsområde V, lå umiddelbart nedenfor et recent fårehus, og meget tyder på, at de udgravede spor tilhører en af den recente bygningsforløbere i nyere tid.

De øvrige bygningsrester fordeler sig på to aktivitetsområder (fig. 5): Et vestligt bestående af anlægsområderne I, II og XII med spor efter mindst ni bygninger; og anlægsområde VIII øst for det førnævnte aktivitetsområde med spor efter seks tomter, hvoraf en er meget fragmenteret og noget usikker. Desuden fandtes der to steder spor efter nedgravninger, hvis funktion eller alder ikke har kunnet fastlægges. Endelig er der anlægsområde XIII, hvoraf der er afdækket ca. 75 m². Dette anlægsområde, der endnu ikke er færdigudgravet, har

muligvis været omgivet af et risgærde, og i en af omgravningerne fandtes jernskæret til det redskab, som har været brugt til bearbejdningen af jorden. Lignende systematiske omgravningsspor som i anlægsområde XIII fandtes under anlægsområde I, således at husene hér altså må være opført på et tidligere omgravet område. Det er endnu ikke fastslået, hvad der er blevet dyrket, eller hvilket redskab der er tale om. Omgravningssporene i anlægsområde XIII er ikke endeligt daterede, men er sandsynligvis samtidige med bebyggelsen.

5. Det vestlige aktivitetsområde

Anlægsområde I's markante højning på op til 2 m over omgivende, oprindelig overflade er et resultat af sammenskredne hustomter, hvor først og fremmest murmaterialet af jord og tørv er årsagen til den store op-hobning. Af de seks tomter ligger de fire parvist over hinanden, orienteret øst-vest, og sammenbyggede med en fælles midtermur (fig. 6).

Tørvemure omkring beboelses- eller udhuse fra vikingetid og middelalder er et konstruktionsprincip vi hidtil ikke har haft kendskab til på Færøerne, hvor det ellers er de stenopbyggede kassemure med jordfyld, der er altdominerende i fundbilledet.

Tørvemurene i anlægsområde I hus 1 og 3 har formentlig hvilet på en til tre fag af hovedstore sten, og de to huse har haft udgang mod sydvest og vest til et fælles tun. Det fælles tun har muligvis været overbygget med en form for vindfang.

Husene har begge ildsteder og hus 1 på 7,5 × 3,5 m indre dimension havde tydelige spor efter treskibet konstruktion og jordbænke langs langmurenes inderside omkring langilden, der var placeret midt på det forsænkede gulv. Hus 3 måler 4,5 × 3 m, men de sammenskredne mure, der mest bestod af grus og ler,

medens tørvesporene nu er næsten helt udvaskede, gjorde det dog vanskeligt at definere husgrundridset præcist, der hvor gulvlagene ikke var bevaret. Foruden de fire parvist liggende huse blev der konstateret rester af to mindre huse i højningen. De to udhuse har været tilbygget de parvist opførte huse ved østgavlene.

Nord og vest for det fælles tun findes rester af en stor affaldsdyng, hvoraf der er udgravet ca. 30 m². Dyngen bestod fortrinsvis af aske, ildskørnede sten, udjævningslag fra byggeaktiviteterne og lidt almindeligt husaffald, og nederst i de fugtige aflejringer blev der optaget i tusindvis af træstykker. Vedmaterialet vil efter endt bearbejdning kunne belyse dels den lokale træagtige vegetation, dels hvad der er bragt til stedet i form af indhandlet tømmer eller drivtømmer (9).

Samtidig med konstruktionerne i anlægsområde I har der formentlig ligget huse med ildsteder i anlægsområde II. Men selvom der både ud fra tunet i område I og ud fra den østvendte indgang til et af husene i område II er afdækket partier af brolagte stiforløb, der tyder på sammenhæng mellem de to områder, så er de kronologiske forhold ikke endeligt afklaret. Husene i anlægsområde II har været opførte på samme måde som blandt andet hus 3 i anlægsområde I med tørvemure, hvor hovedparten har været fyldt af grus og ler. Også husene i område II har været orienteret øst-vest med indre stolpebærende konstruktion.

Langs nordsiden af de to anlægsområder har der løbet en mindre men ofte vandrig bæk, og faktisk er de første huse i anlægsområde I blevet bygget på selve brinken til denne bæk. På den nordlige side af bækken har der yderligere ligget huskonstruktioner med ildsteder, men forholdene er ikke helt afklarede, da anlægsområde XII stadig er under udgravning. Fra husene i dette område har der ført en brolagt sti ned til bækken og videre til husene i område I og muligvis også til II.

Fig. 6. Anlægsområde I i forgrunden med hus 1 set fra østgavlen. I mellemgrunden mod nord ligger anlægsområde XII og bagved ses anlægsområde II. Bagerst Eiðisvatn med vandspejlet sænket to m under normal højde.

Efter profilerne at dømme, tilhører husene på nordsiden af bækken i område XII et yngre eller det yngste tidsafsnit i brugen af det vestlige aktivitetsområde, da de formentlig er samtidige med de yngre huskonstruktioner 1 og 3 i anlægsområde I.

Som udgravningssituationen sluttede ultimo 1986 kan man forenklet forestille sig, at der til de to større huse liggende parvis i anlægsområde I, har knyttet sig dels et mindre udhus som tilbygning til en af østgavlene, og dels et noget større (ud)hus med ildsted i anlægsområde II. Kun i de yngre tidsafsnit har der også været huskonstruktioner i anlægsområde XII.

Fig. 7. Anlægsområde VIII, vestligste felt, hus 1, ældre fase. Østligst ses de overlejrrede rester af det formodede hus 5. DM del. 1987.

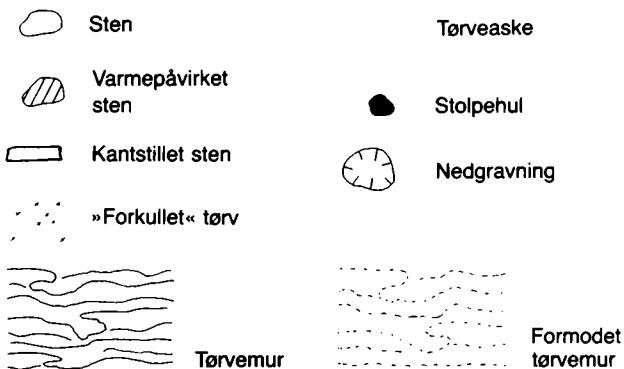
Fig. 9. Anlægsområde VIII, vestligste felt, hus 1, yngre fase med det tilbyggede udhus, hus 2, ved sydmuren. DM del. 1987.

6. Anlægsområde VIII

Af de seks mere eller mindre fragmenterede bygningskonstruktioner i anlægsområde VIII er de to vestligste tomter færdigudgravede. I det efterfølgende fremlægges de to husrester til lidt nærmere drøftelse, selvom der stadig mangler en del efterbearbejdede informationer vil være tilgængelige (10).

Hus 1: ældre fase

Hus 1 i anlægsområde VIII, vest, viser tilstedeværel-

sen af flere faser, der for enkelthedens skyld er slået sammen til to. Den let nedgravede tomt er orienteret i øst-vestlig retning, og har ved østgavlen og ved de let uregelmæssige langmure været helt omgivet af tørvemure. Murene er øjensynligt opbygget i såkaldt »stengur«-teknik med lange vandretliggende græstørv i murens inder- og yderside, hvor imellem der er stampet grus og ler (11). Indgangen fandtes i vestgavlen, der formentlig har været træbygget uden at de nærmere konstruktionsmæssige detaljer dog kan udredes.

Husets indvendige mål er ca. $8 \times 3,4$ m og tørvemurens tykkelse varierer fra 1-1,4 m. Indgangspartiet i vest (fig. 7) er markeret af en noget ujævn brolægning, og umiddelbart syd for hvad der formodes at være dørpartiet, ligger en større sten pakket med mindre, varmepåvirkede og vandrullede sten. Den flade sten kan have fungeret som stolpebærende i dørkonstruktionen. Ved sydturen i vestgavlen ligger en $1,7 \times 0,6$ m askefyldt fordybning opdelt i et vestligt afsnit med flade sten og et østligt med mindre vandrullede, varmepåvirkede sten. De mindre sten kan have fungeret som understøttelse for en nu forsvunden større sten. Da denne ildstedegrube ikke er husets hovedildsted og sammenholdt med den ikke særlig almindelige opbygning, tolkes anlægget som et ildsted med specialfunktion. Nord for indgangen er der mærkeligt fundtomt, hvilket formentlig skyldes udjævning og evt. fjernelse af sten og lignende i forbindelse med anlæggelse af husets yngre fase.

Umiddelbart øst for indgangsbrolægningen ligger en mindre cirkulær koge- eller ildstedsgrube $0,5-0,6$ m i diameter. Sådanne gruber er langt fra ukendte i tilsvarende huskonstruktioner i Island og Norge (12), men placeringen synes at være noget i vejen for indgangen og kan ikke umiddelbart forklares.

Næsten midt i huset en anelse forskudt mod øst lig-

Fig. 8. Det 2 m lange og 0,6 m brede ildsted i midten af hus 1 ældste fase, anlægsområde VIII set fra øst. Desuden ses det midterste sæt dybe huller efter tagbærende stolper.

ger hovedildstedet, der måler $2 \times 0,6$ m, opbygget af flade heller og fyldt med tørveaske og »forkullet« tørv (fig. 8). Omkring ildstedet ses aftryk af mindre stolper eller rafter, hvis funktion må knyttes til ildstedet.

Ud fra Ildstedets sydside udgår en $0,1-0,2$ m bred og lige så dyb kanal, der fortsætter igennem muren mod syd. Kanalen fremtrådte særligt ved jernudskillelserne og var desuden løsere i konsistens og let muldblandet i forhold til den omgivende undergrund. Hvorledes den gravede kanal har været dækket er uvist (13).

Østligst i huset ligger endnu en let uregelmæssig cirkulær grube ca. $0,5-0,6$ m i diameter og knap $0,4$ m dyb, i hvis bund der lå tre aflange sortsværtede sten.

Fig. 10. Lodfoto af anlægsområde VIII, hus 1-2, yngre fase fra 9 m højde. Der er 1 m mellem de hvide kryds. Nord til venstre i billedet.

Da der kun i ringe grad fandtes aske i gruben, er funktionen uvis med mindre, der er tale om en omhyggeligt oprenset ildstedsgrube.

Den tagbærende konstruktion i huset består af fem sæt stolper i to rækker, der dels har været jordgravede, dels sat på sten. Dybest er det midterste sæt, der er gravet ca. 0,5 m ned i undergrunden. Flere stolper har desuden været stenpakkede. Det vestligste sæts placering er ikke helt klar, men stolperne i gavlen må formentlig have været placeret på nu forsvundne sten.

I tilknytning til den nordligste række af tagbærende stolper ligger en række sten og raftehuller ca. 1,1-1,2 m fra nordmurens inderside. Formentlig er der tale om resterne af en næsten forsvundet bænke, der kan følges i

Fig. 11. Skillerummene ved sydturen, anlægsområde VIII, hus 1, set fra vest.

fire meters længde mod vest målt fra hovedildstedet. De spredte spor efter rafter synes iøvrigt at koncentrere sig om ildstedet og langs murens inderside, uden at der dog kan siges at være et fast mønster. Rafterne er for de flestes vedkommende svære at henføre til enten den ældre eller den yngre fase.

Hus 1-2: Yngre fase

I hus 1's yngre fase sker en række væsentlige om- og tilbygninger: Indgangsbrolægningen udbygges med større flade heller, ildstedsgruben ved indgangen i husets sydvestlige hjørne nedlægges, og der opføres et stenforet ildsted i det hosstående nordvestlige hjørne (fig. 9 og 10). Det 2 m lange hovedildsted fra ældre fase

nedlægges og yngre fases hovedildsted er nu formentlig det lille $0,75 \times 0,75$ m ildsted i østlige trediedel af huset, hvor der også fandtes rester af et til tider kraftigt muldgulv. Vest for det midterste sæt tagbærende stolper ses rester af en opdeling i form af 1-1,2 m brede og 1,4 m lange aflukker ved sydmuren, som nu har fået en inderskal af håndstore sten. Lignende fundament for et aflukke på $1,1 \times 1,8$ m ligger ved nordmuren og synes delvis at genbruge ældre fases bænkgulv. Aflukkerne i husets vestende langs sydmuren tolkes indtil videre som båseskillerum (fig. 11).

En meget væsentlig nyskabelse i den yngre fase er tilbygningen, hus 2, ved hus 1's sydmur. Hus 2 er gravet ind i hus 1's tørvemur, og formentlig er hus 1's sydlige langmurs afslutning mod vest blevet forkortet for at give plads til indgangsbrølægningen, der fører ind til hus 2. Indvendigt måler hus $2,2 \times 3$ m med udgang mod vest, hvor den omhyggeligt lagte brølægning fører til hus 1-2's fælles tun. Taget har været båret af fire stolper, to ved hver gavlv, og der findes ingen yderligere indre konstruktioner. Spredt i hvad der formodes at være hus 2's gulvflade fandtes en del formuldet træ, der enten kan stamme fra indfaldne paneler eller tagkonstruktionen, eller der kan være tale om rester af et trægulv. Tilbygningen tolkes som udhus, oplagringshus eller såkaldt »bur«.

Anlægsområde VIII hus 3-6 og øvrige omgivelser

Hus 1-2 ligger på et lille »næs«, idet der på bebyggelsestidspunktet har løbet en mindre, vandrig bæk umiddelbart nord for hus 1. I nordvestlig-sydøstlig retning løber der vest for hus 1-2 en ca. $0,5-0,75$ m dyb sænkning, hvoraf dele kan være gravet eller være en regulering af en naturlig sænkning. Sænkningen har kun en gang imellem været vandførende, og dens funktion er uvis, med mindre der er tale om en afgrænsning af

tunet og indgangspartierne til husene på grund af husdyrene og om den drænende effekt, sænkningen har haft på sine nærmeste omgivelser.

Under hus 1's rundede østgavl lå resterne af et ildsted og andre lagte sten samt nord herfor rester af tørvemur og stolpehuller. Anlægssporene tolkes som sammenhørende og som de sidste rester af anlægsområdet's ældste huskonstruktion – hus 5.

Nord for den mindre, vandrige bæk ligger resterne af et lille tørvemursopbygget hus, hus 4, orienteret nord-syd med udgang mod vest, der har været skærmet af en vindfanglignende konstruktion. Det indre rum måler 2×3 m og har i hele sin brugsperiode haft ildsted først midt for vestmuren nedenfor en fast bänk langs østmuren, senere i husets sydøsthjørne (fig. 12). Langs indersiden af tørvemuren fandtes særligt langs østmuren rester af rafter, som formentlig har indgået i et fletværk, som igen har skærmet for tørvemuren. Huset, der endnu ikke er færdigudgravet, har tilsyneladende haft midtsuler placerede på sten henholdsvis ved nord- og sydgavlen. Udsmidet i bæklejet fra hus 4 og fra hus 1-2 ligger i samme lag, og de kan således godt have været i brug samtidig, men hvorvidt hus 4 skal opfattes som en selvstændig enhed eller som f.eks. ildhus til hus 1-2 er uvist (14).

10-15 m øst for hus 1 ligger yderligere to huskonstruktioner, hus 3 og 6 (15), der synes at udgøre en selvstændig enhed i lighed med hus 1-2. Under et recent tørveskjul afdækkedes et $2,6 \times 3,5$ m stort rektangulært beboelseshus orienteret nord-syd. Indgangen har været i nordgavlen og har ledt ind i et rum med ildsted placeret i husets vestlige halvdel og en fast bänk langs østmuren. Huset har i store træk bevaret sin oprindelige grundplan hele brugsperioden igennem, omend det er sandsynligt, at huset har været forlænget med ca. 1,5 m mod syd i en yngre fase. I

Fig. 12. Anlægsområde VIII, hus 4, i det nordlige udgravningsfelt fra øst. Yngste fases ildsted ses i husets sydøstlige hjørne. Udgangen mod vest er stabiliseret af små og større sten. I søgegrøften øverst i billedet ses de meget kraftige tørveaflejringer.

løbet af dette tidsafsnit har huset tillige fået et ekstra brolagt indgangsparti i sydvestmuren med et lille vindfang. I forbindelse med anlæggelse af det sydvestlige indgangsparti er husets femte og sidste ildsted flyttet op i rummets nordvesthjørne mod nordgavlen.

Udgangen i nordgavlen har ført ud til et afskærmet brolagt gang/forrum, der har givet adgang til det tilbyggede udhus eller bur på husets østside. Udhuset måler ca. 2 × 3,5 m og i gulvet langs indersiden af den delvis fælles vestmur af tørv, har der løbet en helledækket rende, der munder ud i forrummet. Renden har sandsynligvis skulle give træk og kølighed til det ildstedsløse rum. De to huse har været omgivet af meter-tukke tørvemure, og udhuset er i lighed med hus 2 bygget ind i hus 3's østmur.

Den relative kronologiske placering af enheden hus 3 og 6 er indtil videre uvis, og de afsluttende undersøgelser mangler da også, men flere træk i husets konstruktion kunne pege på, at hus 3 og 6 har været i brug i et yngre tidsafsnit af aktiviteterne i anlægsområde VIII.

Om anlægsområde VIII kan der kort sammenfattes (fig. 13), at der har ligget to formentlig tre enheder, hvis det nordlige hus 4 knyttes til hus 1-2; og at enhederne afspejler et successiivt forløb, beviseligt for to af enhederne. Endelig kan det ikke være tilfældigt, at både hus 1-2 og hus 3 og 6 i princippet er opbygget på samme måde med beboelseshus-udhus som sammenbygget enhed. Dette træk genfindes i det vestlige aktivitetsområde, men da med et større og mere funktionskomplekst udhus. Måske er der en vis litterær støtte at hente i Laxdæla sagaen, hvor sæterens indretning nævnes: »Selin varu tvau: Svefnsl ok búr« (16).

Kort om oldsagerne i hus 1-2

Ser man bort fra det organiske materiale i form af træ, bark, hasselnøddeskaller, knoglefragmenter og lignende er der optaget meget få oldsager i det østlige aktivitetsområde. Ialt 24 oldsager heraf 7 i hus 1-2. Det drejer sig om pimpsten med og uden slibespor, knusesten, slibesten af lerskifer, tenvægte af fedtsten og tuf, fragmenter af bovfleformede fedtstenskar og en uidentificeret jerngenstand. Genstandene synes ikke at give oplysninger om bebyggelsens funktion, men peger på en datering til vikingetid eller tidlig middelalder uden at give en nærmere præcisering indenfor dette tidsrum.

Skal man nærme sig en arkæologisk datering må

Fig. 13. Anlægsområde VIII set fra vest. Midt i billedet de østlige felter, hvori hus 3 og 6 udgraves. I baggrunden Argisá og Vaðhorn.

konstruktionerne og indretningen af hus 1 inddrages, hvor den treskibede bærende konstruktion foruden hovedildstedets udformning og placering snarere peger på vikingetid end tidlig middelalder. (17).

7. *Argisbrekka: Funktion*

På trods af de mange forbehold det er nødvendigt at tage med henblik på datering og tolkning af en endnu uafsluttet og langt fra færdigbearbejdet udgravning, er det rimeligt at forsøge at sætte Argisbrekka ind i en vis sammenhæng.

Ser vi på Argisbrekka som helhed, falder lokaliteten udenfor det bosættelsesmønster vi kender fra den øvrige bebyggelse fra vikingetid på Færøerne, der er kystbunden. Også den middelalderlige bebyggelse er kystbunden, selvom den ofte er placeret lidt højere i indmarksterrænet end den ældre bebyggelse (18).

De enkelte huskonstruktioner på Argisbrekka adskiller sig også på flere væsentlige punkter fra anden kendt tidlig bebyggelse på Færøerne. Således er de rene tørvemursopbyggede ud- og beboelseshuse ikke set tidligere. Tørvemursteknikken virker veludviklet i sin brug på Argisbrekka, og en medvirkende faktor til at benytte denne særlige murtype ligger formentlig også i, at området omkring Argisbrekka er meget stenfattigt. De åbne gavle og indgange i gavlen eller gavlhjørnet samt de sammenbyggede enheder med en fælles langmur er også nye træk, som de fremtræder på Argisbrekka. Skal der paralleller hertil, er man henvist til Norge, Island og Grønland.

På Svolset i Friksdal, Norge, er der registreret 20 tomter med åbne gavle heraf 14 tomter liggende som par. Tomterne er 7-9 m lange og 3-4 m brede og har været i brug fra folkevandringstid til tidlig middelalder (19). Et middelaldereksempel på sammenbyggede småhuse på en formodet sæter fra Grønland stammer

fra Vesterbygd nr. 53 (20) (fig. 14). Hvad angår indgang i gavlen er der gode paralleller i Stølsvatn, Norge, toft 2 dateret til vikingetid/tidlig middelalder (21), Tjoraneset toft 2, stalden, dateret til yngre jernalder/vikingetid (22) og endelig bør også Ytre Moa toft A-B nævnes. Ytre Moa, dateret til vikingetid, er ikke endelig funktionsbestemt, men sidst er gårdsfunktion udelukkende med husdyrbrug foreslået (23). Går man til de egentlige gårdsbrug er der mange flere eksempler, her skal blot nævnes Hjerjólfdal Heimaey, Island hus III (ildhus), hus IV (stald) og hus VII (stald/beboelse) (24). Gårdsenheden er C-14 dateret til at starte allerede i 600-tallet, medens de her nævnte bygninger sandsynligvis tilhører vikingetidsfasen.

Beboelseshusenes størrelse på Argisbrekka skiller sig også ud fra det vikingetidige materiale fra kystgårdene. Disse er mellem 14 og 20 m lange og 4,5 og 6 m brede og dermed langt større for de treskibede huses vedkommende (25). I tidlig middelalder bliver beboelseshusene mindre og stemmer da mere overens med Argisbrekka, men middelalderhusene er anderledes indrettet med hensyn til ildstedets form og placering og den tagbærende konstruktion. Der kan være tre årsager til, at Argisbrekka-husene er anderledes: En anden funktion, social placering og/eller kronologi.

Oldsagsmaterialet giver intet fingerpeg om bebyggelsens funktion, men afspejler dels de gode bevaringsforhold for træ og andet lignende materiale, dels et vikingetids/tidlig middelalder miljø. Hvad der derimod skiller sig markant ud, er mængden af de oldsager, der kan sammenlignes med andre vikingetids/tidlig middelalderlige bebyggelser ved kysten. Her tænkes altså ikke på det organiske materiale, men udelukkende på de traditionelle oldsagskategorier af sten, ler og metal. Indtil videre er der fundet ca. 530 sådanne genstande fordelt på de ca. 1400 m² udgravet område om-

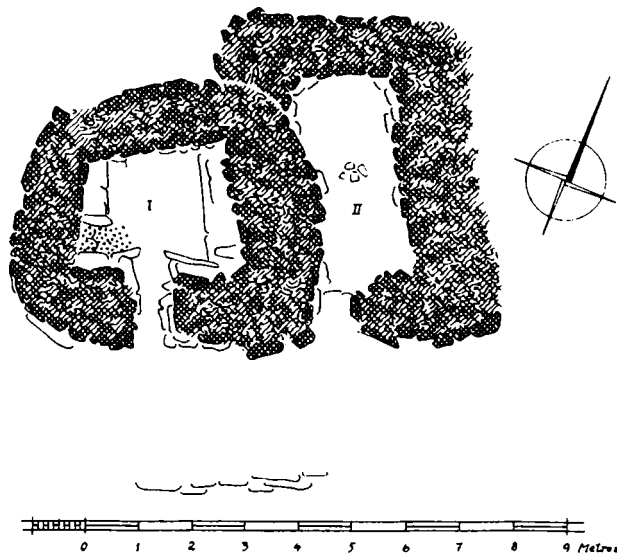

Fig. 14. Formodede sæterhuse fra Grønland, Vesterbygd nr. 53. Aage Roussell oplyser, at hus I, som er den ældste bygning, har stensat ildsted i sydvesthjørnet og 0,5 m høj stenopbygget bänk langs østmuren. I det tilbyggede hus II fandtes i midten resterne af et ildsted. Ved indgangspartiet lå en smedetang af jern. Efter Aa. Roussel 1941 p. 229.

kring de 15 tomter. Det er langt, langt færre end man skulle forvente sammenlignet med den øvrige vikingetids/tidlig middelalderlige bebyggelse og afspejler ikke en lavere social placering ud fra fundenes art at dømme, men snarere en anden adfærd (26).

Endelig er der stednavnet, der kan ses som et tilskud til den arkæologiske fortolkning. På Færøerne er der 18 stednavne, hvori indgår argi- eller ergi jævnt spredt over øerne (27). Argi-/ergi kan føres tilbage til det gammelnordiske *érgi*, og det formodes, at have betydet noget i retning af sommergræsgang (for kvæg); sætter; sæterhus. Det gæliske ord *airge* blev i det 9. årh. indlånt i norrønt i formen *érgi* og fik meget vid udbredelse de

fleste steder, hvor vestnordiske folk slog sig ned i vikingetid.

Det er meget nærliggende at opfatte Argisbrekka som resterne af en sæter, og der synes da heller ikke at være væsentlige træk i kildematerialet, der modsætter sig denne tolkning. To faktorer bør dog nævnes i denne sammenhæng, dels anlægsområde XIII, der er tolket som resterne af en ager, hvilket ikke kendes fra andre sæterpladser. Dels fund af esseslagger (28) og avlsten fra anlægsområde I, der afspejler en smedeaktivitet, man måske ikke ville forvente i denne sammenhæng. Det kan imidlertid være vanskeligt at forestille sig, hvorledes området kunne danne det økonomiske grundlag for en helårsbebyggelse. Det har været ret vanskeligt at drive kystnært fiskeri med udgangspunkt i en gård, der ligger 1,5-2 km fra havet. Man kan dog ikke udelukke, at Argisbrekka i løbet af brugsperioden kan have fungeret som mere end en sæter, men før dette problem omtales, er det vigtigt at give et kort signalement af en sæter.

En sæter kan have mange funktioner med forskellig vægtning, og kan beskrives som et græsrigt sted i en vis afstand fra hovedgården, der afskærer fra daglig udnyttelse herfra (29). Potentielt udnyttes istedet sæsonvis, og der er til denne udnyttelse opført bygninger til beboelse, andre aktiviteter og oplagring. Husdyrenes mælkeproduktion udnyttes til fremstilling af sekundærprodukter enten på stedet, eller på hovedgården. Et vigtigt element er også indsamling/indhøstning af vinterfodder, som hyppigst også transporteres til hovedgården. Husdyrene på sæteren (køer, får, geder) tærer ikke på indmarkens eller de nærmeste omgivers ressourcer, og sammenholdt med vinterfoderproduktionen medfører det, at flere husdyr så kan bringes gennem vinteren. I løbet af sæteropholdet kan omlandets øvrige ressourcer udnyttes, der for Argis-

brekkas vedkommende kunne være tørveskæring/vinterbrændsel, fiskeri i Eidisvatn og jagt.

Hver hovedgård kan have flere sæterpladser eventuelt med forskellig funktion, der også kan være egnsbestemt: Fuldsæter, mælkesæter og høsletsæter. Det er vanskeligt at overføre denne opdeling, som hovedsagelig er udviklet på et norsk materiale, til færøske forhold. Umiddelbart ligner Argisbrekka en fuldsæter med sine beboeshuse, formodede ildhuse og oplagringshuse (30).

Det vil næppe nogensinde blive muligt beviseligt at dokumentere, hvor Argisbrekkas hovedgård har ligget. I Eiði bygd er der i 70'erne foretaget udgravninger af bygningslevn fra vikingetid eller tidlig middelalder, dog endnu uden en mere præcis datering (31). I forlængelse af de kendte ejendomsretslige forhold er det sandsynligt, at Argisbrekka-området siden landnamstiden har været brugt af gårde i den nuværende Eiði bygd. Afstanden mellem Eiði og Argisbrekka er ca. 3 km i fugleflugtslinie, og i nyere tid har man også haft malkekvæg gående på området (fig. 15). Jeg har fået oplyst, at malkningen af seks køer og transport Eiði-Argisbrekka frem og tilbage tog ca. fire timer. Med malkning to gange om dagen, har det holdt en person beskæftiget i næsten »fuld tid«.

8. Argisbrekka: Datering

Som tidligere nævnt peger oldsagsmiljøet og huskonstruktionerne på vikingetid/tidlig middelalder som datering af Argisbrekka, hvilket støttes af den foreliggende C-14 datering (32). Enebærgrenene til denne datering er taget i et lag under anlægsområde I, hus 1, men der er flere og tykke affaldslag under prøven. Prøven har givet en datering på 1000-1015 kal. \pm 70 år, og det er rimeligt at antage, at hus 1 har været i brug til midten af 1000-tallet eller kort derefter, hvilket støttes

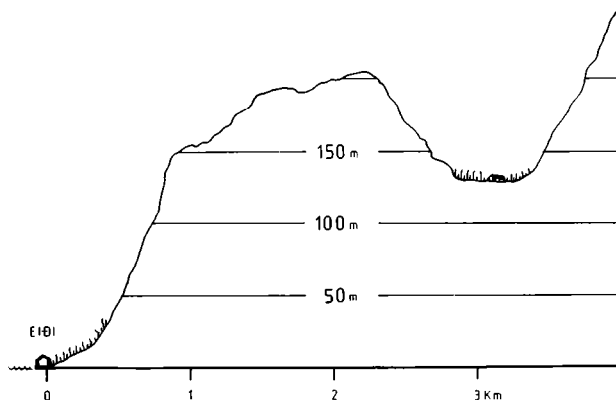

Fig. 15. Forenklet snit af landskabet fra Eiði til Argisbrekka, hvis man følger den gamle vadede sti, som går mellem Eiði og Funningur til ca. 204 m.o.h. og derefter skrår ned til ruinerne ved Argisbrekka. DM del. 1987.

af det keramiske materiale (33). Formentlig er hus 1 Argisbrekkas yngste konstruktion og opgivelsen af dette hus markerer således også forladelsen af Argisbrekka som sæterplads.

På Argisbrekka er der fundet rester af mindst fire-fem enheder: To til tre i anlægsområde VIII og to i det vestlige aktivitetsområde. Som nævnt ligger adskillige af de centrale bygninger stratigrafisk over hinanden, således at der er grund til at antage, at der kun har fungeret en enhed af gangen. Denne opfattelse vil også passe med Argisbrekkas funktion som sæter, selvom det ikke kan udelukkes, at lokaliteten en overgang kan have fungeret som helårsbosættelse i løbet af sin brugsperiode.

Afhængig af tagtægningsmaterialet – hvorvidt der er brugt naver – og tørvemurenes holdbarhed kan man antage, at hver enhed repræsenterer en brugsperiode på mellem 10-40 år (34). Regner man med et gennemsnit på 20 år vil almindelig hovedregning vise, at Ar-

gisbrekka formentlig har været i brug i 80-100 år, og at de ældste bygninger meget vel kan være opført i midten af 900-tallet.

9. Ergidalur og andre mulige sæterlokaliteter på Færøerne

Vender man tilbage til stedsnavnematerialet (fig. 16), har det givet anledning til arkæologisk interesse. Tidligere landsantikvar Sverri Dahl har således i 1965 foretaget en mindre undersøgelse i Ergidalur ved Hovi på Suduroy.

Ergidalur ligger ca. 200 m.o.h. og vandløbet, der snor sig ned gennem Ergidalur kaldes Ergifossur. Den delvist udgravede nord-syd-orienterede tomt målte 5,3 m i længden og 3,5 m i bredden, indre mål, med en tendens til at bue lidt i langvæggene. De 1,5 m tykke kasse-mure var opført af mindre sten og stod i en højde af 0,7 m over gulvniveau. Indgangen fandtes i den østlige langmur nær det nordlige hjørne, og vender ud mod Ergifossur (35).

I tomten fandtes rester af en sekundær skillevæg, der har delt huset i midten på tværs. Det askefyldte gulv lag lå på et stenlagt gulv, og husets ildsted var placeret i det nordlige rum i hjørnet mellem skillevæggen og vestmuren. Ildstedet var omhyggeligt opbygget af kantstillede sten, således at det oprindeligt har været hævet lidt over gulvniveau. Tæt ved ildstedet stod en søjlebasalt, der har været bragt til stedet antagelig til at sidde på. Ved ildstedet og i gulvlaget fandtes lerkarskår af bovleformede lerkar med krave under randen, og der blev ikke gjort andre fund af betydning.

På den østlige bred af Ergifossur ligger en større sammenskreden stensamling og meget tyder på, at Ergifossur tidligere har løbet øst om stensamlingen, hvis funktion ikke er fastlagt.

Det er vanskeligt at datere tomten fra Ergidalur

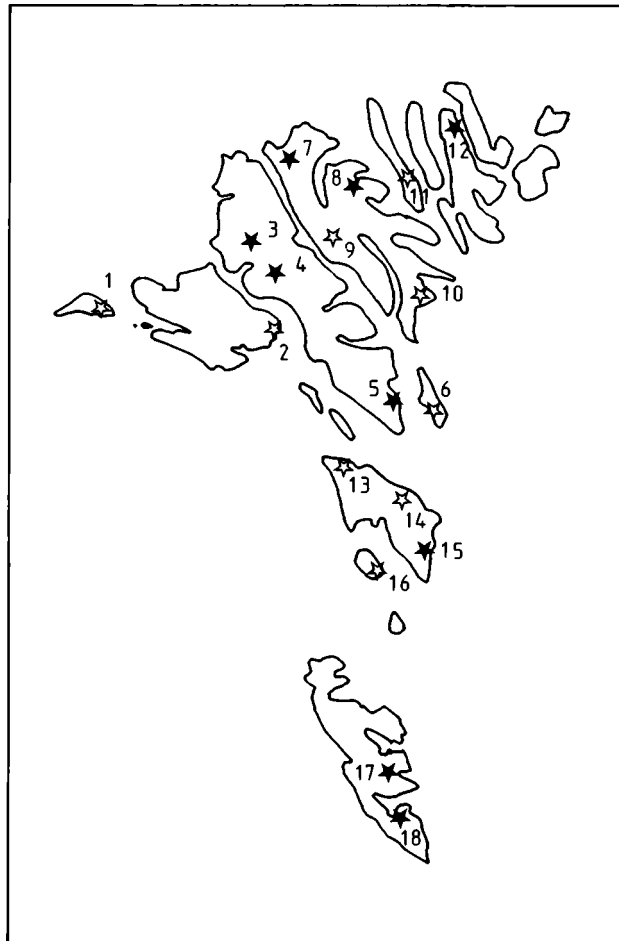

Fig. 16. Kort over udbredelsen af stedsnavnene med argi-/ergi-. Efter Sverri Dahl 1970 p. 363.

1: Argisbrekka í Mykinesi. 2: Argishamar í Sandavági. 3: Argisáir í Vestmanna. 4: Argisá í Kvívik. 5: Argjum. 6: Argjaklettur í Nólsoy. 7: Argisbrekka á Eiði. 8: Argisá á Hellunum. 9: Argisjögvi á Selatrað. 10: Argislíð á Glyvrur. 11: Argastíggjur á Húsum. 12: Argisdalur (Argdalsrætt) í Múla. 13: Argisfossur í Skorpun. 14: Argisgró(s)á í Skálavík. 15: Argisfløttur í Dali. 16: Argisá í Skúvoy. 17: Ergidalur í Hovi. 18: Ergibyrgi á Økrum. De udfyldte stjerner angiver oplysninger om tomter.

nærmere end vikingetid/tidlig middelalder. De ret specielle lerkarfragmenter er imidlertid af præcis samme type som et næsten helt kar fundet på Argisbrekka, anlægsområde I, hus 1. En datering af Ergidalurtomten til 1000-årene, vil således passe meget godt.

Som udbredelseskortet viser er der yderligere syv stednavne, hvori indgår argi-/ergi-, og hvor der også er fundet bebyggelsesspor: Blandt andet er der ved Argisáir nord for Vestmanna og Argisá nord for Kvívík registreret tomter i terrænet. Ved Argisá á Hellunum er der dels indberettet fund af huskonstruktioner og dels indsendt en slibesten af glimmerskifer til museet. I Argisdalur ved Múla er der rapporteret tomter og ved Ergibyrgi på Suðuroy endda to konstruktioner: En 5,5 m indre mål, østvest vendt tomt og en mindre 2,3 × 3,4 m tillige med stengærde (36).

Det er rimeligt at antage, at kun en vis del af de oprindelige sæternavne er overleveret, således at de nuværende argi-/erginavne kun behøver at udgøre en delmængde af de oprindelige sætre. Denne opfattelse bestyrkes af rekognosceringer af områder på den nordlige del af Eysturoy, hvor der f.eks. i Ljósadalur findes lave græsrige forhøjninger i den stenfattige cirkusdal. Forhøjningerne kan med erfaringer fra Argisbrekka dække over tørvemursopbyggede konstruktioner, hvilket kun kan afgøres ved prøvegravninger.

10. Argisbrekka – Ergidalur. Undtagelser eller del af et mønster?

Selvom meget tyder på, at vi kun har begrænset viden om den kildekategori, de formodede sætre udgør, er det væsentligt, om der er tale om særtilfælde i en ellers kystbunden centralgårdsøkonomi. Eller om der til hver vikingetidsgård hørte en eller flere sætre. Problemet lader sig ikke løse inden for disse rammer, men det er

værd at pege på enkelte faktorer i det norrøne område, som kan antyde, i hvilken retning løsningen skal findes. Allerede Sverri Dahl var inde på denne problemstilling og argumenterede for den nære tilknytning mellem de dokumenterede lokaliteter, som opfattes som sætre i den gamle udmark, og kendte vikingetidsenheder, som kunne opfattes som hovedgårde (37).

De sidste 10-15 års fjeldundersøgelser i Norge har givet mange resultater, som endnu langt fra er færdigbearbejdet og publiceret, men som alligevel antyder, at denne særlige udnyttelse af »marginale« områder har haft en vis betydning for økonomien i yngre jernalder og fremefter. Det historisk kendte sæterbrug i Norge er velbelyst, og har haft en vigtig funktion i den decentrale gårdsøkonomi (38).

Den middelalderlige landskabslov »Gulatingen« som formentlig i sin ældre udgave har mange elementer fra de vikingetidige love, behandler flere steder sæterdriften både med hensyn til rettigheder i udmarken og driften til og fra sætrene (39).

Det historisk veldokumenterede islandske sæterbrug er blevet anset for at være af rent norsk oprindelse i sagatiden (40). Men det kedelige ved det islandske kildemateriale er, at selvom der kendes over 1000 sætterriner, er ingen indtil videre dateret til vikingetid. Tværtimod synes de fleste sætre at være middelalderlige (41). Lovteksten »Grágás«, der i sin nedskrevne form afspejler islandsk ret, således som den var i 1100-tallet, omhandler også sætre: Det forbydes under bødestraf at anlægge sætre i de fælles græsningsområder. Sådanne sætre skulle nedrives (42). Ud fra de foreliggende kilder skulle man forvente, at det islandske sæterbrug var lige så gammelt som landnammet (43), men det kan kun vises ved arkæologiske undersøgelser.

Det fællesnordiske projekt i Grønland i 70'erne og de videre undersøgelser, der udsprang heraf, bragte me-

gen ny viden om den norrøne bebyggelse. Undersøgelserne koncentreredes i Qordlortoqdalen i Østerbygd og mere end fordoblede kendskabet til mængden af ruiner. Blandt disse befinder sig en række ruingrupper på de højereliggende partier på hver side af dalen, i 350-400 m.o.h. Efter de registrerede ruiners form og størrelse på overfladen, idet der ikke er foretaget egentlige udgravninger, samt antallet af ruiner på hver lokalitet, tolkes ruingrupperne som hel-, mælke- og høsletsætre. Det mønster, der herved er fremkommet, afspejler en driftsmåde, hvor der til hver gård hører et antal sætre med forskellig funktion (44). Sætrene ligger forholdsvis tæt på de formodede hovedgårde, og der er ingen grund til at formode, at denne sæterdriftsmåde har været begrænset til undersøgelsesområdet. En datering af de grønlandske sætre er ikke foretaget, men det foreslås, at sæterbruget kan tilhøre den første tid efter landnammet, og at det ophører efter en kort periode.

Det grønlandske materiale er overordentlig vigtigt, idet der dels er tale om spor efter en særdeles veludviklet driftsmåde, som må være medbragt fra udflytterlandene Island og tildels Norge, hvis den foreslåede datering er korrekt. Dels er der i Grønland mulighed for at afdække og forstå de materielle levn uden for meget »støj« fra senere aktivitet i form af omlægning til permanent bebyggelse eller genbrug.

Hvor Færøerne, Island og Grønland tilsyneladende lå ubeboede hen da vikingerne ankom, forholder det sig anderledes med de syd for liggende norrønt dominerede områder. Med undtagelse af Danelagen og de engelske områder som Cumberland, Westmoreland, Lancashire og dele af Yorkshire er der tale om en gælisk-talende agrarbefolkning, og her er de arkæologiske kilder om sæterbrugets rolle i økonomien kun i ringe

grad undersøgt. Det drejer sig om Shetlandsøerne, Orkneyøerne, Hebriderne, de skotske kyster og Man. Det er sandsynligt, at nordboerne ved deres kolonisering af disse områder fandt en driftsmåde, hvor de kunne genkende dele af deres eget sæterbrug.

Indenfor stednavneforskningen er der i de senere år foregået en livlig debat om de norrøne stednavnes udbredelse og art og herimellem også om *érgi*. I det nordvestlige England og på de nordlige Hebrider var det øjensynligt norrønttalende folk, der i vikingetiden udbredte *érgi*-navnene, og i begge områder er *sæter*-navnene også repræsenterede i de overleverede stednavne (45). I Galloway og på Man er sæter imidlertid ukendt og her er det *early/airie*-navnene, der er udbredt. *Early*-navnene opfattes som langt ældre og som integreret del af det gæliske agerbrug (46).

Med hensyn til *érgi*-navnene er det besynderligt, at de optages i norrønt, hvor der i forvejen findes gloser med en tilsvarende betydning, nemlig sæter/sel. Til belysning af disse problemer har man forsøgt at kombinere de nævnte stednavnesammensætninger med beligheden i terrænet og andre økologiske forhold, hvorved det har været muligt at pege på visse variationer, der kan skyldes funktionelle forskelle mellem *érgi*- og *sæter* (47). *Ærgi*-stednavnene ligger som regel lavere, ikke så utilgængelige og på mere frugtbar jord. Dette kan forstås således, at den norrøne befolkning optog og brugte *érgi* for sæterfunktioner, der ligger det norske »heimseter« nær – uden dog at være identisk hermed (48) Heimseter ligger tæt på hovedgårdene og udnyttes i kortere græsningsperioder forår og efterår til og fra den mere fjerntliggende sommersæter (49).

De refererede synspunkter er kun et udsnit af diskussionerne, som stadig pågår. Endelig må det understreges, at der kan være regionale forskelle, således at en bestemt sæterfunktion af *érgi*-navne i et område ikke

behøver at have almen gyldighed for det øvrige store område, hvor *árgi*-navnene er udbredt.

Et af de mulige få sæternavne på Færøerne er Sela-trað på Eysturoy ved Sundini. Lidt nordvest for den lille bygd og højere oppe i fjeldet ligger Argisgjógv, så dette forhold synes ikke at støtte ovennævnte funktionsopfattelse.

Det er ikke muligt ud fra dette afsnit at drage en konklusion om sæterbrugets rolle i vikingetidens økonomi i de aktuelle områder. De grønlandske undersøgelser virker imidlertid nok så opmuntrende, idet de dels viser, hvad der er mulighed for at finde ved hjælp af systematiske rekognosceringer. Dels afspejler de et samfund, hvor sæterbruget indgår som en integreret del af den decentrale gårdsøkonomi. Selvom vi mangler en systematisk rekognoscering af den færøske udmark, kan vi måske alligevel skimte en lignende driftsmåde som den grønlandske også i det færøske materiale.

11. Sæterbrugets ophør på Færøerne

Den historisk kendte driftsmåde på Færøerne kan kort karakteriseres som et indmark-udmark-system (50). Indmarken, der ligger omkring bebyggelsen, er opdyrket til høproduktion og andre afgrøder, og opdelt i større og særlig mindre lodder, som ejes af de enkelte brug. Størrelsen af indmarkslodderne har været fordelingsnøgle til rettigheder i den udmark, der hører til bebyggelsen først og fremmest til antallet af får, hver ejer måtte have græssende. Det enkelte brugs jordejendom i indmarken var også fordelingsnøgle til en lang række andre ressourcer blandt andet i fuglefelde, til grind, drivtømmer, sælfangst og bådehold til udnyttelse af de nærmeste havressourcer. De 85 gamle marketsbygder har dækket hele Færøerne, og alt har såle-

des været ejet af konge, kirke eller selvstændige odelsbønder – senere også af adel.

Den eneste middelalderlige lovtekst, som kun omhandler Færøerne, er Seyðabrævið, der gives i 1298. Seyðabrævið indeholder især en hel række påbud om hvorledes udmarksdriften skal foregå, når to, flere eller mange ejere har rettigheder i samme udmark. Seyðabrævið indicerer, at opdelingen af gårdsenhederne (bylingur) i mindre brug har været relativ udbredt allerede i 1200-tallet. Samtidig afspejler lovteksten den historisk kendte driftsmåde af det færøske indmarksudmarksbrug.

Denne driftsmåde har ikke kunnet rumme gårdstilknyttede sæterbrug, og der er heller ingen overleverede kilder, som omhandler sæterdrift i historisk tid. Samtidig er det værd at understrege, at det ikke er muligt at have sæterdrift i de samme områder, hvor der også foregår løsdrift med får; så er der ikke noget at komme til sæteren efter. De to driftsmåder udelukker altså hinanden geografisk eller kronologisk.

Argisbrekka og Ergidalur kan i kombination med de kystbundne hovedgårde meget vel være spor efter den dominerende driftsmåde på Færøerne i vikingetiden, der så må karakteriseres som en form for decentral gårdsøkonomi med sæter- eller ærgi-drift.

Hvis dette har sin rigtighed, vil det næste problem være, hvornår indmarks-udmark driftsmåden afløser sæterøkonomien. Det kan formodes at være sket i perioden fra 1000 indtil 1200-tallet. Skiftet behøver ikke være synkront for Færøerne som helhed, men må være foregået rimeligt koordineret for de enkelte landskabers vedkommende.

Sæterdriftsøkonomiens forsvinden skal formentlig sættes sammen med den bebyggelsesekspansion, der både afspejles som nævnt i Seyðabrævið, og spores i det arkæologiske materiale fra tidlig middelalder. Den

decentrale gårdsøkonomi med sæter- eller ærgidrft har været en hensigtsmæssig måde at udnyttes agerbrugs- og græsningspotentiallet på i vikingetid, hvor gårdsantallet har været begrænset i de enkelte bebyggelsesenheder. Den færøske natur har imidlertid i sig indbygget begrænsninger for ekspansion af denne økonomi, når det begrænsede antal egnede sæterpladser har været optaget. Svaret på denne modsætning har været kravet om en driftsmåde, der gav en gårdsmæssig bredere udnyttelse af udmarkens ressourcer.

Systematiske rekognosceringer af sæterregne lokaliteter i udmarken fulgt op af begrænsede prøvegravninger, vil formentlig vise, hvor voldsom denne driftsmådeomlægning har været.

Noter

1. Lokaliteten benævnes 6002: Argisbrekka, Eiði. SNR: 4765. Udgravningerne udføres af Føroya Fornminnisavni med artiklens forfatter som ansvarlig leder. Udgravningerne bekostes af anlægsmyndigheden Elferlagið S.E.V., Tórshavn.
2. Bortset fra tørveskjulene er nyere tids anlæg blevet kortlagt og fotodokumenteret som sideløbende opgave i forbindelse med udgravningerne i lighed med stednavnematerialet.
3. K. Hansen & Jóh. Johansen 1975 p. 483.
4. Eigidalur på Suðuroy er ligeledes placeret ved en å, som idag markerer grænsen mellem to udmarker.
5. Fund og anlæg fra Argisbrekka er omtalt i D. Mahler 1986 a og b.
6. Den daglige ledelse af udgravningerne af anlægsområde I var i 1985 mag.art. Arne O. Hedegaard Andersen, i 1986 stud. mag. Anders Horsbøl Nielsen. Mag.art. Inge Hansen har haft den daglige ledelse af anlægsområde II.
7. Daglig leder af anlægsområde XIII er stud.mag. Kirsten Hvenegaard-Lassen.
8. Der anvendtes to filmtyper: Ektachrom Infrared og Hiespeed infrared s/h, fra 150-175 meters højde. Desuden er geodætisk Instituts luftfotos blevet nøje vurderet.

9. Museumsinspektør Claus Malmros fra Nationalmuseets VIII. afd. deltog i en afgrænset periode i 1986 i udgravningerne af bla. affaldsdyngen især med henblik på profilopmåling og beskrivelse samt vedbestemmelse. I 1987 er der søgt forskningsmidler til Claus Malmros' videre arbejde med vedbestemmelse og behandling. Muligvis vil årstidsbestemmelse af de fældede lokale træarter kunne belyse lokalitetens sæsonmæssige udnyttelse.
10. I afgrænsede perioder i 1985 og 86 deltog cand.scient Bent Odgård fra Danmarks Geologiske Undersøgelse i undersøgelserne på Argisbrekka dels for at finde egnede steder til udtagning af pollenserier, dels for ved boringer at undersøge den geologiske udvikling af området og derved give et indblik i, hvorledes området ved Argisbrekka har set ud på bebyggelsestidspunktet. De pollenanalytiske undersøgelser foretages af dr. scient Jóh. Johansen. Det zoologiske materiale befinder sig på Zoologisk Museum, København, ved cand.scient Tove Hatting til bestemmelse. Til yderligere undersøgelse af husdyrholdet er der sendt prøver til undersøgelse for parasitspor m.v. fra anlægsområderne I og II til lektor Peter Nansen, Inst. for Veterinær Mikrobiologi og Hygiejne, Landbohøjskolen, København. Problemerne omkring husdyrholdets art og mængde vil blive taget op i anden sammenhæng.
11. G. Gestsson 1982 p. 164, D. Bruun 1928 p. 128.
12. Bruun 1928 p. 176-183, V. Guðmundsson 1889: Eldgróf el. eldstó i sagaerne. Se talrige eksempler i B. Myhre 1980 og 82.
13. Lignende træk kendes fra andre huse, se D. Mahler 1984 p. 20.
14. E. Hitzler 1979 p. 70 for tredeling »í Buðarhus«, »mjólkurhús« og »eldhús«. Se også Laxdæla saga, Akureyri 1867, her efter V. Guðmundsson 1889.
15. Udgravningerne af dette område ledes af stud.mag. Susan Dall Mahler.
16. Se note 14.
17. Sammenlign B. Myhre 1980 p. 361, 366.
18. A. Thorsteinsson 1980 p. 149 f. og 1978. Se også D. Mahler 1984, A. C. Larsen & S. S. Hansen 1984, S. V. Arge 1980 p. 31-32, 1985 p. 8-17.
19. B. Magnus 1983 p. 93 f og 1986 p. 44 f. Se tillige de nye undersøgelser af T. Bjørgo 1982 p. 18f.
20. Aa. Roussell 1941 p. 229.
21. J. Petersen 1936 p. 71-78 og B. Myhre 1980 p. 347.
22. B. Myhre 1980 p. 355.
23. E. Bakka 1965 p. 121 f., A. Lillehammer 1971 p. 20 og B. Magnus 1986 p. 49.

24. P. Magnússon 1983 p. 18 og M. Hermannsdóttir 1982 p. 83 f. Angående de tørvemursopbyggede huse se da også Ísleifsstadir, M. Stenberger 1943 p. 145.
25. A. Thorsteinsson 1980.
26. Dette forhold viser sig dels i det fundne smykke materiale, hvorblandt kan nævnes et cirkulært spænde af tin med bronzebelægning, D. Mahler 1986 p. 13. Dels adskiller oldsagerne sig ikke kvalitativt fra kystbebyggelsens.
27. Chr. Matras 1956 p. 51 f., udbredelseskort se S. Dahl 1971 p. 72.
29. Venligst bestemt af Konservator H. Brinch Madsen.
29. L. Reinton 1961, E. Hitzler 1979. Endvidere en god introduktion i S. E. Albrethsen & Chr. Keller 1986 p. 93 f.
30. S. E. Albrethsen & Chr. Keller 1986 p. 96, hvor de tre modeller stilles op med henblik på arkæologisk genkendbart materiale.
31. L. Andreasen 1977 p. 32, 1980 p. 28.
32. Prøve K-4622: Konv. 1020 ± 70 f. 1950; 930 e.Kr. Fra 1986-undersøgelserne er der yderligere indsendt otte C-14-prøver fra kulturflejringerne ved Argisbrekka.
33. Der er indtil videre ikke foretaget en samlet vurdering af karmaterialet fra de senere års udgravninger, men meget tyder på, at den færøske lerkarproduktion starter i yngre del af vikingetid med rundbandede og varierede former, der afløses af fladbandede, spandformede kar, som fortsætter ind i tidlig middelalder.
34. D. Bruun 1928 p. 128.
35. S. Dahl 1970 p. 361 f., 1971a p. 47 og 1971b p. 65.
36. S. Dahl 1971a p. 50 og oplysninger fra Føroya Fornminnisavns arkiv.
37. S. Dahl 1970 p. 304. Fund af sæterlokalitet vil således indicere en vikingetidsgård ved kysten også i områder, der ikke nævnes i Færingesaga.
38. L. Reinton 1961, bd. III p. 1-69; Borchgevink 1977 p. 5; og bl.a. I. Martens 1973, B. Hougen 1944 og 1947. Se også I. Ø. Sølvberg 1976.
39. T. Knudsen 1960, bd. V, spalte 559-565, H. Bjørkvik 1972 bd. XVII spalte 713.
40. L. Reinton 1961 p. 79.
41. E. Hitzler 1979 p. 64.
42. O. Lárusson 1961 bd. V spalte 410.
43. Chr. Keller 1983 p. 63-64.
44. S. E. Albrethsen & Chr. Keller 1986, Chr. Keller 1983, K. Krogh 1982 p. 102.
45. C. J. S. Marstrander 1932, E. Megaw 1978 p. 327.
46. E. Megaw 1978 p. 337, se dog også P. S. Gelling 1963 p. 56-63.
47. W. H. Pearsall 1961; G. Fellows Jensen 1980 p. 67 f.
48. For anden opfattelse se M. C. Higham 1978 p. 347 f.
49. A.-B. Borchgevink 1977 p. 2-24, se også C. Morris 1985 p. 230 med henblik på Orkneyøerne.
50. A. Thorsteinsson 1978; 1981a p. 189 f; 1981b
- * Manuskript afsluttet primo april 1987.
- Udgravningerne i 1987 blev foretaget i tiden 1. juni til 21. august. Udgravningerne bekræftede i store træk de her fremlagte foreløbige resultater og føjede tillige mange nye iagttagelser til billedet af sæteren ved Argisbrekka. Det var ikke muligt at finde en klar afgrænsning eller hegning i forbindelse med det såkaldte agersystem, hvorfor denne tolkning formentlig må opgives (ifølge Jóh. Jóhansen (mundt. meddel.) er der i den foreløbige pollenanalyse fra dette område udelukkende fundet græspollen). Derimod fandtes i en søgegrøft endnu en hustomt, der typologisk må være samtidig med den øvrige bebyggelse.
- Efter endt berbejdning vil resultaterne blive publiceret samlet.

Litteratur

- Arge, S.V.: Miðaldar bústaðaleivdir uppi í Heygagerði í Sandavági. Mondul 1985/1, p. 8-17, Tórshavn 1985.
- Arge, S.V.: Rannsókk í Kaldbak. Mondul 1980/3, p. 31-32. Tórshavn 1980.
- Andreasen, L.: Grevstrar. Mondul 1977/1 p. 32. Tórshavn 1977.
- Andreasen, L.: Rúnakelvi av Eiði. Mondul 1980/1, p. 28. Tórshavn 1980.
- Albrethsen, S.E. & Chr. Keller: The use of the »sæter« in Medieval Norse Farming in Greenland. Arctic Anthropology Vol. 22. No 2. 1985, p. 91-107. Madison 1986.
- Bjergo, T.: Oppsiktsvekkende arkeologiske funn i Nyset-Steggjevassdraget. Verksposten 1982/2, p. 18-21. 1982.
- Bjørkvik, H.: Sæter. KLMN bd. VIII. København 1968.
- Borchgevink, A.-B.Ø.: The »Sæter«-Areas of Rural Norway, – a Traditional Multipurpose Resource. Northern Studies. Scottish Society 1977/9, p. 3-25. Edinburgh 1977.
- Bakka, E.: Ytre Moa. Eit gardsanlegg fra vikingtida i Årdal i Sogn. Viking bd. XXIX 1965.
- Bruun, D.: Fortidsminder og Nutidshjem på Island. København 1928.
- Bruun, D.: Fra de Færøske Bygder. Samlede afhandlinger om gammel dags sæd og skik. København 1929.

- Dahl, S.: Um ærgistaðir og ærgitoftr. Froðskaparrit 18. bók, p. 361-368. Tórshavn 1970.
- Dahl, S.: The Norse Settlement of the Faroe Islands. *Medieval Archaeology* Vol. XIV, p. 60-73. London 1970.
- Dahl, S.: Recent Excavations on Viking Sites in the Faroes. *Proceedings of the Sixth Viking Congress*, p. 45-56. London 1971.
- Fellows Jensen, G.: Common Gaelic Áirge, Old Scandinavian Ærgi or Erg?. *Nomina* Vol. 4, p. 67-73. 1980.
- Gelling, P.S.: Medieval Shielings in the Isle of Man. *Medieval Archaeology* vil. VI-VII, p. 156-172. 1963.
- Gestsson, G.: Brugen af sten og tørv i de islandske huse fra landnamstid til nyere tid. I: B. Myhre et alii (eds.): *Vestnordisk byggeskik*. AmS-skrifter 7. Stavanger 1982.
- Guðmundsson, V.: *Privatboligen paa Island i Sagatiden*. København 1889.
- Hansen, K. & Jóhs. Jóhansen: *Færøerne: Plantevækst på landjorden*. I: A. Nørrevang et alii (eds.): *Danmarks Natur* bd. 10. København 1975.
- Hansen, S.S.: *Leirvík var við frá byrjanini*. *Dimmalætting* nr. 81, 18. juli 1985, p. 4. Tórshavn 1985.
- Hermannsdóttir, M.: *Fornleifarannsóknir í Herjólfssdal – Vestmannaeyjum 1971-1981*. *Eyjaskinna* p. 83-127. 1982.
- Higham, M.C.: The 'Erg' Place-names of Northern England. I: P. Davey (ed.): *Man and Environment in the Isle of Man*. Part ii, p. 347-355. *BAR British Series* 54. 1978.
- Hitzler, E.: *Sel-Untersuchungen zur Geschichte des isländischen sennwesens seit der Landnahmezeit*. *Skrifter* 60, serie B, Institut for sammenlignende kulturforskning. Oslo 1979.
- Hougen, B.: *Gamle Fjellstuetufter*. *Viking* Bd. VIII p. 183 ff. Oslo 1944.
- Hougen, B.: *Fra Seter til gård*. *Studier i Norsk bosetingshistorie*. *Norsk Ark. Selskap*. Oslo 1947.
- KLNM: *Kulturhistorisk Leksikon fra Nordisk Middelalder*. G. Rona (ed.) København 1960-71.
- Knudsen, T.: *Gulatingsloven*. *KLNM*, bd. V, København 1960.
- Krogh, K.J.: *Erik den Rødes Grønland*. *Nationalmuseets forlag* 1982.
- Larsen, A.-C. & S.S. Hansen: *Toftanes*. *Mondul* 1984/1, p. 3-10. Tórshavn 1984.
- Lárusson, O.: *Grágás*. *KLNM* bd. V, København 1960.
- Laxdæla Saga*: København 1826, Akureyri 1867.
- Lillehammer, A.: *Ytre Moa i Årdal*. *Ein mangbølt gard fra vikingetida*. *Arkeo* nr. 1, p. 20-21. *Hist. museum* Bergen. 1971.
- Magnus B.: *Seterdrift i Vest-Norge i yngre jernalder? En foreløpig rapport om en undersøkelse*. I: G. Olafsson (ed.): *Hus, Gård och Bebyggelse*. XVI nordiske arkeologmötet, Island 1982. p. 93-103.
- Magnus, B.: *Iron Age Exploitation of High Mountain Resources in Sogn*. *Norw. Arch. Rev.* Vol. 19, p. 44-50. 1986.
- Magnússon, P.: *Was someone Here before*. *Atlantica* p. 18-22. *Raykjavík* 1983.
- Mahler, D.L.D.: *Míðalder toftir Inni á Tvørgarði*. *Mondul* 1984/1 p. 15-25. Tórshavn 1984.
- Mahler, D.L.D.: *Hvat eitt rekupetti eisini kann brúkast til*. *Mondul* 1986/1 p. 12-27. Tórshavn 1986.
- Mahler, D.L.D.: *Ærgið undir brekkuni*. *Mondul* 1986/3 p. 6-17. Tórshavn 1986.
- Marstrand, C.J.S.: *Det Norske Landnam paa Man*. *Norsk Tidsskrift for sprogvidenskap* 6. p. 40-386. Oslo 1934.
- Martens, I. & A. Hargen.: *Arkeologiske undersøkelser langs elv og vann*. *Norske Oldfunn* X, Oslo 1961.
- Martens, I.: *Gamle Fjellgårder fra strøkene rundt Hardangervidda*. *Universitets Oldsaksamling Årbok* 170-71. p. 1-84. Oslo 1973.
- Matras, Chr.: *Gammelfærøsk ærgi, n., og dermed beslægtede ord*. *Namn och Bygd*, Årg. 44, Hågte 1-4, p. 51-67. 1956.
- Megaw, E.: *The Manx »Eary« and its Significance*. I: P. Davey (ed.): *Man and Environment in the Isle of Man*. p. 327-345. *BAR British Series* 1978.
- Morris, Chr. D.: *Viking Orkney: A Survey*. I: C. Renfrew (ed.): *The Prehistory of Orkney*, p. 210-275. Edinburgh 1985.
- Myhre, B.: *Gårdsanlegget på Ullandhaug*. I. *AmS-Skrifter* 4. Stavanger 1980.
- Myhre, B.: *Bolighusets utvikling fra jernalder til middelalder i Sørvest-Norge*. I: B. Myhre et alii (eds.): *Vestnordisk byggeskik gjennom to tusen år*. *AmS-Skrifter* 7 p. 195-217. Stavanger 1982.
- Petersen, J.: *Gamle gårdsanlegg i Rogaland*. *Institut for sammenlignende kulturforskning Serie B*, vol. XXXI. Oslo 1936.
- Pearsall, W.H.: *Place-names as clues in the pursuit of ecological history*. *Namn och Bygd: Tidsskrift för Nordisk Ortnamns forskning*, p. 72-89. Årgang 1961.
- Reinton, L.: *Seterbruk i Norge*. Bd. I-III. *Institut for sammenlignende kulturforskning, Serie B, Skrifter* 48. Oslo 1955-57.
- Roussell, Aa.: *Farms and Churches in the Mediaeval Norse Settlements of Greenland*. *Meddelelser om Grønland*, Bd. 89 nr. 1. 1941.
- Stenberger, M.: *Ed.: Forntida Gardar i Island*. København/Uppsala 1943.

Sølvberg, I.Ø.: Driftsmåter i vestnorsk jordbruk ca. 600-1350. Universitetsforlaget Bergen 1976.

Thorsteinsson, A.: Færøske huskonstruksjoner fra vikingetid til 1800-årene. I: B. Myhre et alii (eds.): Vestnordisk byggeskikk gjennom to tusen år. AmS-skrifter 7, p. 149-161. Stavanger 1982.

Thorsteinsson, A.: On the Development of Faroese Settlements. Proceedings of the Eighth Viking Congress 1977, p. 189-202. Odense 1981.

Thorsteinsson, A.: Jordforholdene i det gamle landbrugssamfund. Landinspektøren bd. 30, hæfte 10, 90. årg. p. 664-678. 1981.